

“СВОБОДА И ПРАВДА”

Георги Н. Николов

Биографията и литературното наследство на Тръпчо Дорев са днес почти неизвестни. Той умира, преди да е навършил 22 години – възраст, в която творците заявяват с художество присъствието си пред света. За жалост, една от нерадите награди на даровитите натури е ранната им кончина. Тяхното кратко присъствие в битието продължават книгите, издавани от родственици, приятели, ценители. Трудният живот, болестите и недоимъкът, заедно с поетично озарение са ония черти, които характеризират и Тръпчо Дорев в съвсем краткото му гражданско поприще.

Той се ражда на 22 юли 1894 г. във Воден, в многочленното семейство на народен учител. Просветителската среда, в която расте, е за времето си немалко богатство. Мизерията, борческият дух у населението и неугасващите национално-революционни копнежи развиват в съзнанието му остра пронизателност и склонност към критично възприемане на действителността. Тези чувства се доразвиват в Скопската педагогическа гимназия, където се учи бъдещият автор. За нравственото му оформяне спомага и разнolikата ученическа аудитория – тя незабавно и бурно откликва на съвременните ѝ обществени проблеми...

В гимназията Дорев тежко заболява от туберкулоза. През 1911 г. обаче успява да завърши с отличие образованието си. От тук пътят му минава през селските училища на Леринския край – Зелениче, Върбени, Пътеле – през вече познатите картини на безпросветност и нищета. Твърде много се различават те от младежките стремления в училището. Мечтите за масово ограмотяване на населението, за преобразуване на живота и обществото, се натъкват на закостенялост и дори на остатъчни феодални порядки. Попрището на Дорев тук продължава само две години. След конфликт между него и местните властимащи младият учител е принуден да напусне както работата си, така и Леринската област.

През 1913 г. Тръпчо Дорев се установява в София, за да се лекува в Александровската болница; следва и довъзстановяване в Искрецкия санаториум. Този “столичен” период е особено плодотворен за неговото литературно самообразование, за широтата на евентуалните бъдещи творчески изяви. Но семейството на Дорев бедства. То има нужда от материалната подкрепа на своя син. И временно прогонил призрака на туберкулозата, той се разделя с литературните занимания. Обратният път води сега към Деде Агач, днес Александрополис, където междуременно са се преселили неговите близки.

Оставащите кратки дни от живота на Тръпчо Дорев преминават под тътена на избухналата Първа световна война. В началото на октомври 1915 г. англо-френската флота обстрелва и подпалва града. От него пък потеглят кервани с бежанци, претъпкани влакови ешелони. С измамни надежди за мир, окъсани и гладни, хората се люшкат от гара към гара: Фере, Софлу, Димотика. Пред погледа на поета се редуват картини на масово отчаяние и разруха. Като един от многото бежанци – жертви на войната, той не само наблюдава, а изпитва тежестите ѝ върху себе си; негодите от принудителното скитане, неизвестността, довършващите го пристъпи на болестта. Взети заедно, те по естествен път насочват поетичния дар на Тръпчо Дорев в антивоенната и гражданската лирика, във въздействащи и днес стихове. Принудителният чергарски живот обаче бавно стопява силите на неговото семейство. На 16 март 1916 г. в Димотика умира сестрата на автора. Единадесет дни по-късно, в същия град, смъртта застига и него.

Доста години след това оцелелите родственици на Дорев, установили се окончателно в София, издирват неговите стихове. Те са издадени в малка посмъртна стихосбирка – “Свобода и правда” (София, печатница “Нова литература”, 1930). Има и кратък предговор от брата на поета, Митко Дорев: “Читателю, спомни си гърмовния

тътнеж на боя, кървавата сеч, гладните жени и деца, възнеши пред комитетите за парче хляб, страданията на ранените, и си задай въпроса: защо бе всичко това? Днес ти ще си отговориш лесно – борбата за пазари... Този отговор обаче е резултат на съзнанието, купено с цената на 15 милиона жертви. Войната бе толкова огромно престъпление, пред което ранната му смърт остава само дребен епизод.”

Малка по обем, стихосбирката “Свобода и правда” представя Тръпчо Дорев като обещаващ представител на антивоенната лирика у нас. Тя всъщност е събрала почти цялото творческо наследство на поета, състоящо се от двадесетина достигнали до нас стихотворения. Ясно е, че в голямата си част са писани около 1915 г. “от натура”, под напора на непосредствените впечатления от действителността. За да оценим истинското значение на книжицата за своето време, трябва да си припомним епохата, която ще я роди. Това е трудно време в икономически, идеен, тематичен и естетически план. По спомените на Елин Пелин цензурата не допуска в периодичния печат думи като “гроб”, “смърт”, “майчин плач”, “глад”. Изявени автори – Кирил Христов, Иван Вазов, Людмил Стоянов, Антон Страшимиров, Христо Борина, преминават на военни релси. По страниците на “бойните” им книги няма даже сянка на съмнение, че барутните действия могат да бъдат изгубени; че тилът изпитва сериозни трудности, а хората са недоволни. При това, както отбелязва един литературен критик тогава, кръвожадността на тези писатели нараства обратнопропорционално с разстоянието до фронта. Разбира се, налице са и творбите на Димчо Дебелянов, на Йордан Йовков, Владимир Мусаков с “Кървави петна”, където правдивост и човештина противоборстват на категоричните военни закони, ала реалните оценки и за единия, и за другия тип книжнина идват доста по-късно във времето.

На този литературен хоризонт “Свобода и правда” се отличава с безспорна искреност. Тя не се подчинява на просветителството и агитационната тезисност, извеждайки на активни граждански позиции своя лирически герой. Иначе не би могло и да бъде – Дорев е мислеща личност и страданията, причинявани му от негативната динамика на бежанския живот, постепенно го извисяват до ролята на обществен изповедник. Още повече че като българин от диаспората

вижда как военното безсмислие го отдалечава и от старата родина, и от желания свят на литературно творчество, и въобще от смисъла да се живее тогава, когато обезумелите тълпи са тласкани към смъртта. И, за разлика от съдбата на други автори, житейската нишка на Тръпчо Дорев е орисана да се скъса рано, което той осъзнава без излишни илюзии...

Книгата буди интерес още с композиционното си решение. То е изградено от няколко тематични пласта, които могат най-общо да бъдат групирани в две взаимно преливащи се части – “Фронт” и “Тил”. Няма стихотворение в “Свобода и правда”, по редовете на което да не доминира протестът срещу войната. Търсят се причините за пораждането ѝ и се съзира отчетливо сивата войнишка маса, тръгнала да мре против волята си. Затова неслучайно стихове като “Несретнику”, “Рождението на Свърхчовека”, “Кажи о, свят...” и пр. имат характера на актуален за времето си манифест, долавя се идеята за масово гражданско неподчинение. И...за разплата: от и в името на редовия войник, отишъл си на бойното поле без време:

*Той вече се пробужда безстрашен беззаветен –
и хвърля се в борбата със теб, о, кървав свят.
Тирани треперете! На грозната разплата
денят веч приближава... И жертвите тогаз,
на вашата жестокост, ще станат от земята,
кат призраци среднощни да отмъстят на вас!
 (“Кажи о, свят”)*

Голяма част от творбите в обобщен вид отразяват събитията на политическата действителност преди и в хода на Световната война. По този начин се враждат в убедителен протестен цикъл: “Приказка за кървавата пролет”, “Певците на войната”, “На падналите по всички бойни полета”, “Акварели от войната”, “Кървавата зима”... В тях, противно на очакването, не се търси съчувствие за понесените страдания, няма оплакване, няма песимизъм и обреченост. Те са заменени от борбеност, надежда за политически и граждански корекции, увереност в тяхната бърза реализация. А също – тържество, родено в същата тази увереност:

*На бунт и недоволство в окопите студени
се слуша страшия ропот... О, стига, стига веч.
С победа увенчани или пък победени,
те трябва да се върнат със кървав още меч.*

*Тиранин, враг по-страшен, в родината ги чака;
на гнусен пир, безчестен той врани е призвал.
Назад, герои славни! Тръгнете и с голтака
борба почнете нова, за новий идеал!
("Духът на Гордон" – IV)*

"Духът на Гордон" се състои от шест взаимно допълващи се фрагмента, които напомнят малка поема. "Духът..." е всъщност свързващото звено между "Фронт" и "Тил", представящи сборката. Тук в синтезиран вид са уловени и тътените на сраженията, и бедствията в родния край, където "малкият човек" е обезправен и откровено нуну-жен.

Особено вълнуващ е образът на майката, тази "честна светица", принудена да продава тялото си за парче хляб, докато мъжът ѝ е в окопите. Но нравственият лик на българката остава неопетнен. До нея е детето – още безпомощно днес, под напорите на мизерията и отрицателните примери в тила то утре ще е продължител и реализатор на обществените възжелания... А къде е мястото на поета?

*Върви, де робът стене под тежките окови,
де мрат героите славно в неравните борби,
и там тъгите робски, неволите сурови
и мъките световни ти страстно залюби...
Запей тогава песен със жар свещен, безумен,
възпей борбите славни със робските тегла!
("Поету")*

"Свобода и правда" е първата и единствена стихосбирка на Тръпчо Дорев. Нормално е по нейните страници не всичко да бъде ново, добре поднесено и свършено. Понякога художествените образи са заменени с абстрактна уж символика и изказът е алегоричен: "правда и любов", "плебейски Свърхчовек", "бездушен сфинкс", "Сатана" и пр. Авторът обаче е живял предимно отдалечен от големите интелектуални центрове на България. За много от причините, породили съвременните му социални явления и техния скрит механизъм, той е трябвало да достига по свой труден път. Като се има предвид и младата възраст на поета, те са повече от обещаващо начало в нашата антивоенна поезия. За жалост – прекъснато твърде рано. Но създаденото успешно съчетава в себе си изискванията за художественост и публицистичност при подобен род лирика. И неизменно дава повод за размисъл около

въпроса да се живее ли, как да се живее и в името на какво. Защото сега –

*Ноц черна и студена обвила е земята,
а хижите по-черни чернеят се в ноцта;
кат тъмен бог се дига, дори до небесата,
палатът на разкоша, сред хижи на скръбта.
Дъжд, дребен кат сълзици, безспирно се излива,
раздухва вятър буен човешките бедн... и т.н.*

"Свобода и правда" не е претърпяла второ издание – нито до 50-те години на миналия век, нито пък има вероятност за подобно начинание днес, в обърканата ни действителност без утвърдени общонационални ценности. Самият Тръпчо Дорев е бил обект на политизиране в лявото пространство, като още през 1931 г. Христо Радевски отбелязва: "Това, което отрежда мястото му... е неговият протест срещу войната, безрезервното му заставане на страната на потиснатите и бунтовния зов за активна борба с потисниците". Може би е така, но от какъв ъгъл на идейно-естетически анализ?

Дорев живее в пределите на Македония и Гърция във време, когато вътрешното им политическо състояние е "трудно", а приближаващата война прави Балканския регион взривоопасен. Каква позиция може да заеме този млад човек, имащ срещу ежедневните предизвикателства единствено лириката си и коравия си македонски дух? Единствено на протеста, но протест, необременен от политически ангажименти. Чисто човешки, опитващ се да раздели в безкомпромисните категории на изцяло черно и съвсем бяло случващите се с него и с околните люде събития. Оттук и алегоричността на стиховете – начин да бъде разбрани, както и символиката – по същите причини. А още – създателят им сам да е уверен, че говори истини, че посланията му са верни и достигат до масовото съзнание. Тръпчо Дорев не принадлежи никому, освен на своя народ и трябва да бъде възприеман като частица от него. Не като подгласник на нечии партийни щения и не като трубадур на мимолетни лозунги. Такъв е Любомир Весов, считан за "македонствац" лирик, само защото е загинал за свободата на родния си край, такива – Стрезов и Стоян Христов, че живяха с покъртителния спомен за Илинден. Такъв, без да се повтаряме – Стефан Кинчев, защото искаше България да прочете творбите му за нея, но не дочака това време. Такива:

Никола Фуклев, Иван Гедиков, Иван Мавроди, Никола Шимов, Георгий Журжер и пр. – бесарабски българи, за жалост също идеализирали старата родина. Такъв – Панайот Станчов-Черна, класик на румънската литература, но подминаван у нас, защото може би не се е сетил да си купи партийно знаме. Такива са много наши писатели из диаспората, но не в България. Не и в прежните речници на българската литература, където по страниците им фигурират доста често и литературни фигуранти. Разбира се, далеч не всички. Но изброените имена трябва да бъдат възродени, преотпечатани и с нова, съвременна художествена оценка. Защото България още я има, напълно възможно е да съществува и за-напред. От нас донякъде зависи. Защото обичта ни към нея, както Тръпчо Дорев възвести в “Към облака”, си остава неотменно, където и да се намираме, заедно с надеждата да я зърнем пак:

*В далечен, чужди край съм, облаче, изгнанник,
но скръб сърдце не знай за родната земя,*

*аз – земен пилигрим, и ти – небесен
странник –
от блян един горим, кат искрици в тъма.
Иди във онзи кът о, облаче, тогава –
зора де първи път видял съм да светлей –
и редом с песента за подвизи и слава
сълзи на радостта над майчин гроб излей.*

В наше време творчеството на Дорев изглежда скучно. Безинтересно. Неактуално, защото новите поколения, за щастие, не са изпитвали тежобите на войната. Но дори и само като спомен нейното човеконенавистничество с нищо не може да бъде оправдано. Извинено и разумно обяснено. Затова лириката на Тръпчо Дорев носи скромната си стойност в граждански и естетически аспект. Тя е предупреждение никой и нищо от ония дни да не се възражда отново – под никакъв предлог и с никакви жертви. За щастие, светът сякаш „поумня”. Може би това щеше да е скромна награда за автора, ако можеше за момент да надникне в нашето време...

Графична рисунка – проф. д-р Христо Цацинов